

УДК 94(477):329.73(477.83-25)

М 91

Олег МУРАВСЬКИЙ

ЛЬВІВСЬКА РЕГІОНАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ

У статті розглянуто передумови та особливості створення львівської регіональної організації Народного руху України за перебудову, проаналізовано вплив осередку на суспільно-політичні процеси в західному регіоні. Одним із найважливіших здобутків національно-демократичних сил в Українській РСР у другій половині 80-х років ХХ ст. стало створення НРУ. Автор довів, що в структурі Руху особливе місце посідала львівська регіональна організація завдяки своєму кількісному та якісному складу, радикальності у поглядах на майбутнє України у складі СРСР.

***Ключові слова:** Народний рух України, осередок, Установча конференція.*

В історії нашої держави Народний Рух України (НРУ) залишиться громадсько-політичною організацією, з якою більшість громадян асоціюватиме здобуття Україною незалежності. Від моменту його створення і до розпаду СРСР діячі руху послідовно впроваджували цю ідею в життя.

Діяльність Руху не залишилася поза увагою вітчизняних істориків, наукові доробки яких містять значний фактичний матеріал із досліджуваної проблеми. Це праці О. Бойка [1], О. Гараня [2], Г. Гончарука [4], В. Литвина [5], А. Русначенка [9]. Окремі аспекти становлення львівського осередку НРУ знаходимо у праці М. Голубця [3]. Незважаючи на значну кількість наукових робіт, присвячених НРУ, багато аспектів, пов'язаних із історією створення низових ланок та діяльності цієї організації, досі не з'ясовані, що посилює актуальність і важливість

© Муравський Олег, 2007

даного наукового дослідження; введені в науковий обіг нові архівні матеріали та документи допоможуть заповнити фактологічні прогалини із вказаної проблематики. Мета цієї наукової статті – проаналізувати процес створення львівської регіональної організації НРУ за перебудову, показати відмінності Товариства від решти осередків Руху, створених на зламі 80 – 90-х рр. ХХ ст.

Формування львівського осередку Руху як одного із найбільш чисельних та впливових у структурі Товариства нерозривно пов'язане із процесом оформлення республіканської організації НРУ за перебудову, хронологію якої треба почати з літа 1988 р. Тоді на мітингах у Львові та інших західноукраїнських містах опозиційні сили вперше висловлювали можливість створення всеукраїнської опозиційної організації, альтернативної Комуністичній партії України (КПУ). Проте ініціатива мітингувальників не знайшла належної підтримки у республіканській еліті, що обрала вичікувальну позицію і озиралася на прибалтійські республіки, де був значно сприятливіший ґрунт для подібних ініціатив. Спроба Української Гельсінкської спілки (УГС) створити Демократичний фронт у Львові (липень 1988 р.) як прообраз Руху теж не увінчалася успіхом, оскільки давалася взнаки, з одного боку, відсутність політичного досвіду у лідерів УГС, а з іншого – значні організаційні проблеми. Крім того, влада не бажала йти на компроміс із дисидентами [9, 263]. Ініціативні комітети центральної та східної України, що виникли з метою створення такої організації, стикалися з іншою проблемою – низьким рівнем національно-політичної свідомості населення.

Значні зміни на політичній карті України сталися після утворення Народних фронтів у Прибалтійських республіках, установчі з'їзди яких відбулися в жовтні 1988 р. Ці події своєрідним каталізатором прискорили процес організаційного оформлення майбутнього ядра НРУ. Тому вже у листопаді 1989 р. група письменників та науковців Інституту літератури АН УРСР з ініціативою створення демократичного фронту в УРСР виступила.

Щоб запобігти утворенню нової демократичної організації, Компартія змобілізувала всі ресурси: засоби масової інформації (ЗМІ), силові структури, репресивно-каральні органи, завданням

яких було виявляти і показувати “справжнє обличчя і наміри тих, хто рвався до влади” [II, 6].

ЦК КПУ, на чолі із першим секретарем В. Щербицьким, надзвичайно негативно сприйняв ідею створення організації, яка не підконтрольна партії [9, 263]. На засіданні ініціативних груп по створенню НРУ на підтримку перебудови 31 січня 1989 року завідувач ідеологічного відділу ЦК КПУ Л. Кравчук виступив із різко осудив цю ідею, оскільки, на його думку, “за своїм характером, змістом, всеосяжністю проекти документів претендують на створення альтернативної КППС політичної структури, яку можна було б використати проти єдності нашої держави” [V, 34]. Але, наголошував він, Рух не бере на себе відповідальності за політичну ситуацію в країні, а його документи “не містять конструктивних ідей, спрямованих на поглиблення перебудови” [V, 34]. Керівництво партії не брало до уваги соціологічні опитування, які показували, що соціальна база Руху як організації, опозиційної до влади, могла скласти близько 12 млн. осіб [V, 203].

Незважаючи на партійний спротив, із значними доопрацюваннями 16 лютого 1989 року у “Літературній Україні” був опублікований проект “Програми Народного Руху України за перебудову”. КПУ оцінювала його не інакше як антирадянський та антиконституційний, а на авторів обрушився шквал критики ЗМІ [VI, 12]. Інформаційний вісник львівського Товариства Лева газета “Поступ” зазначала: “Складається враження, що зараз в Україні для робітників, селян і службовців немає важливішої проблеми, ніж засудження проекту програми Народного Руху України в підтримку перебудови... Поки НРУ немає, тиснути на людей є чим – премією, відпусткою, місцем роботи” [7, 2].

Зважаючи на те, що значна частина суспільства, за винятком західних областей УРСР, була ще не готова до створення організації на зразок прибалтійських народних фронтів, а автори проекту відчували тиск з боку компартійних структур, до проекту було внесено пункт “про керівну роль партії”. Його оприлюднення відкривало перед рухівцями можливість розпочати процес свого організаційного оформлення і перш за все розпочати створення обласних осередків Руху.

Оскільки 60% членів НРУ за перебудову на момент Установчого з'їзду 8 – 10 вересня 1989 р. були вихідцями із західних областей УРСР [V, 198], цілком зрозуміло, що головна ставка ініціаторів створення Руху робилася саме на цей регіон і особливо на Львівщину. Це було зумовлено багатьма причинами. По-перше, у громадсько-політичному житті Львів задавав тон усій Західній Україні, що давало привід окремим компартійним діячам вважати Львівщину полігоном, де відпрацьовується тактика дій по захопленню влади на всій території республіки; по-друге, на момент створення львівського осередку Руху у місті діяла розгорнута мережа неформальних (не підконтрольних та не підзвітних владі) товариств, що полегшило організаційний процес; по-третє, Львівський обком КПУ, очолюваний Я.Погребняком, боячись іще більшої напруженості політичної ситуації в місті та області, не маючи чітких вказівок із Києва, де теж відчувалася певна розгубленість, реагував на події зі значним запізненням; по-четверте, більшість населення регіону підтримувала ідею державної незалежності України, відповідно й процеси перебудови розцінювалися як перші кроки на шляху до цієї мети. Соціологічні опитування показували, що найбільшу кількість прихильників Рух міг здобути саме у Львівській та Київській областях [V, 203].

Швидка політизація населення турбувала владу. В доповіді ідеологічного відділу ЦК КПУ “Про громадсько-політичну ситуацію в м. Львові” зазначалося, що перебудовчі процеси “широко проникали в трудові колективи, сільську місцевість, де опозиційні неформальні структури активно створювали свої первинні організації, яких населення все більше підтримувало” [III, 186].

Боротьба за створення львівського осередку НРУ проводилася як у партійних кабінетах, так і на мітингах. “Кабінетну війну” рухівці Львівщини програли, так і не здобувши визнання партапарату та керівників підприємств Львівщини (за винятком невеликої групки чиновників, які зайняли вичікувальну позицію, побоюючись відкрито заявити про свою підтримку Руху). Натомість серед населення ідея НРУ отримала цілковите схвалення, яке переросло у відкриту боротьбу з членами КПУ. Тільки протягом квітня 1989 р. активісти провели більше десяти

мітингів та демонстрацій, у підсумкових резолюціях яких висловлювалася підтримка Руху [7, 20].

Не маючи значних фінансових, агітаційно-пропагандистських засобів, ініціатори створення Львівської організації НРУ за перебудову зробили основну ставку на безпосередню роботу з населенням регіону. При пасивному спогляданні партійного керівництва тільки протягом березня-квітня 1989 р. активісти руху провели зустрічі з робітниками практично всіх великих підприємств Львова та області. Це дало певні результати. Первинні організації створено на підприємствах “Кінескоп”, ЛАЗ, “Львівський ізоляторний завод”, Об’єднання ім. Леніна та ін. [VIII, 34, 181].

Початково створення первинних осередків було хаотичним, без визначених юридичних процедур, і лише згодом набрало організованих форм [6, 2]. Навіть на момент створення республіканської організації первинні осередки Руху практично не функціонували на селі, низькою була агітаційна робота по створенню осередків на підприємствах [8, 3].

Крім трудових колективів підприємств, Рух підтримали всі демократичні громадсько-політичні організації Львова. Зокрема, львівська філія УГС схвалила проект програми НРУ за перебудову 27 лютого 1989 р. (за винятком пункту про керівну роль партії), 5 березня – львівське обласне Товариство української мови ім. Т.Шевченка, 27 березня – львівське відділення Спілки письменників України [9, 265 – 266]. Інтелектуальне ядро львівського осередку Руху становили працівники Інституту суспільних наук АН УРСР.

Така активність рухівців змушувала компартійців шукати шляхів виходу з ситуації, що склалася. Традиційні тимчасові арешти та “запрошення” на розмову активістів руху до керівництва обкому партії вже не давали бажаних результатів. Тому 18 березня 1989 р. обговоренню суспільно-політичної ситуації на Львівщині присвятили пленум Львівського міськкому Компартії України, за участю секретаря обкому партії М. Василіва та другого секретаря міськкому партії О. Грибана. Пленум відхилив ідею створення осередку Руху, бо вважав “недопустимою участь членів КПРС у створенні осередків народного руху, оскільки

окремі положення проекту програми суперечили вимогам статуту та програми КППС” [VII, 44].

Створення Львівського осередку НРУ збіглося в часі з іншою не менш важливою подією – виборами до Верховної Ради УРСР. Новий закон про вибори, хоча і дозволяв балотуватися декільком кандидатам в одному виборчому окрузі, проте містив чимало пунктів, завдяки яким КПУ “відсівала” небажаних кандидатів. Саме тому Львів на початку 1989 року опинився в епіцентрі “мітингової демократії”, де на велелюдних зібраннях, крім питань виборів, стану української мови, національної символіки, однією з ключових проблем постала підтримка НРУ. Вже тоді в багатьох районах Львова розповсюджувалися листівки, в яких містилися заклики бойкотувати вибори, організувати демонстрації протесту, мітинги, не виконувати розпорядження органів влади [IV, 28].

Завдяки активній підтримці громадськості міста 7 травня 1989 р. розпочала роботу львівська регіональна установча конференція Народного руху України за перебудову. В її роботі взяли участь 188 делегатів, посланців первинних осередків Руху, представники Товариства української мови імені Тараса Шевченка, Товариства Лева, російського товариства “Друзі українського мистецтва та літератури”, “Меморіалу”, асоціації “Зелений світ” та інших організацій [V, 68].

З доповідями на конференції виступили Р. Братунь, М. Косів – “Народний рух України за перебудову”, М.Голубець – “Екологія та суспільство”, М.Швайка – “Республіканський госпрозрахунок: проблеми, шляхи реалізації”. В обговоренні також взяли участь М. Сергеев, І. Гринів, І. Юхновський, М. Горинь, Я. Грицак, Р. Іваничук, І. Гель, І. Калинець та багато інших [4, 34 – 35].

Її підсумком стало створення львівської регіональної організації НРУ за перебудову, було обрано керівні органи товариства, якими стали Президія, Рада та 12 комісій. До Президії ввійшли: Р. Братунь (поет, голова Львівської філії асоціації “Зелений світ”, народний депутат Верховної Ради СРСР), І. Вакарчук (професор Львівського державного університету, народний депутат Верховної Ради СРСР), О. Влох (професор Львівського державного університету), М. Голубець

(член-кореспондент Академії наук УРСР, керівник Львівського відділення Інституту ботаніки АН УРСР), М. Горинь (психолог), П. Кагуй (працівник кооперативу “Знадоба”), В. Патик (заслужений художник УРСР), В. Пилипчук (робітник заводу “Електрообутприлад”), Л. Сенік (кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту суспільних наук АН УРСР) [IX, 35].

До схвалення власного Статуту чи аж до прийняття Статуту НРУ за перебудову республіканським установчим з'їздом, було вирішено у своїй діяльності керуватися проектом НРУ за перебудову, що був опублікований 16 лютого 1989 року у “Літературній Україні”. Також було утворено 12 комісій: організаційну, редакційну, інформаційно-видавничу, зовнішніх зв'язків, науково-теоретичну, міжнаціональних стосунків, екологічну, соціальну, депутатську, проблем села, свободи совісті та правову [IX, 34].

Крім розгляду організаційних питань, на установчих зборах була прийнята “Декларація Львівської регіональної організації НРУ за перебудову”, в якій відкидалась керівна роль партії, натомість пропонувалось перетворити СРСР у “союз суверенних республік на засадах федерації” [4, 35].

Підсумкові документи установчої конференції львівського осередку Руху відповідали вимогам часу та схвально сприймалися більшістю населення міста, свідчення чому – таємна доповідна записка Львівського обкому партії ідеологічному відділу ЦК КПУ (31 серпня 1989 р.). У ній вказувалося, що у Львові “особливою гостротою відзначаються питання про надання українській мові статусу державної, про офіційну реєстрацію регіональних підрозділів НРУ за перебудову, про легалізацію УГКЦ і утвердження української національної символіки” [I, 55].

Реакція Львівського обкому партії на події 7 травня 1989 р. була миттєвою. Перешкодити створенню Львівського осередку НРУ обком КПУ вже не міг, тому, керуючись інструкціями ідеологічного відділу ЦК КПУ, було вирішено ліквідувати осередок засобами морально-психологічного тиску на провідних діячів львівської регіональної організації Руху, в т. ч. членів

Президії та Ради. Для цього вони були викликані на розмову до першого секретаря Львівського обкому компартії Я. Погребняка, який намагався переконати їх у відсутності потреби організації НРУ, адже “перебудова під розумним керівництвом партії набула значного розмаху і йде в необхідному напрямку” [3, 16]. Також активістам Руху вкотре нагадали про постанову міськкому партії, яка забороняла партійцям входити до інших організацій, альтернативних КПУ (більшість членів осередку Руху на момент його створення були одночасно і комуністами).

Львівська регіональна організація Руху мала свої суттєві особливості, що відрізняло її від решти осередків НРУ. По-перше, статус “регіональної” поширював сферу її діяльності на інші західні області УРСР (зокрема Івано-Франківську, Рівненську). По-друге, вже з моменту створення львівський осередок Руху вирізнявся своєю радикальністю, адже відмовився визнати керівну роль партії, як цього вимагав проект програми НРУ. По-третє, Львів на зламі 80 – 90-х років вивів на республіканську політичну арену низку провідних громадсько-політичних діячів, що зайняли ключові позиції в структурі Руху. По-четверте, за львівським сценарієм створювалися осередки НРУ в інших регіонах України, що орієнтувалися в своїй роботі на Львів.

Отже, не зумівши в зародку придушити осередок Руху, КПУ зазнала чергової поразки, яка, можливо, стала тією останньою краплею, що остаточно підірвала авторитет цієї організації серед населення регіону та показала всю її слабкість. Перш за все це сталося тому, що про установчу конференцію львівської організації Руху партійні чиновники дізналися зі значним запізненням, коли вплинути на хід подій було вже практично неможливо. За словами Я. Погребняка, “ніхто з членів партії не лише не прийшов порадитись до обкому, але навіть не повідомив про довершений факт” створення організації [3, 16]. КПУ, яка рішуче виступала проти створення Руху, випустила ініціативу із своїх рук, ізолювавшись від процесу створення цієї організації. З цього приводу голова львівського міськвиконкому Б. Котик (жовтень 1989 р.) зазначав: “Буквально до останнього часу не дозволяли комуністам співробітничати з Рухом,

подекуди навіть казали про несумісність членства в партії з участю в роботі цієї вельми впливової в народі організації. Що ж тепер дивуватися, що нині першу скрипку в “Русі” граємо не ми?” [2, 8].

Як бачимо, прикриваючись новим демократичним курсом комуністичної партії, що був оголошений з приходом до влади першого секретаря ЦК КПРС М. Горбачова, національно-демократичним силам в Україні вдалося створити Народний рух України за перебудову як альтернативу КПУ. Чільне місце в структурі Руху посів львівський регіональний осередок, зі створенням якого поглиблюються перебудовчі процеси в області, посилюється політизація населення, починаються кризові явища в обкомі КПУ. Навколо організації згуртувалися всі національно-демократичні сили міста, що підтримували та прагнули реалізувати програмні засади товариства.

Перспективним напрямком дослідження залишається вивчення історії створення та діяльності низових ланок Руху західноукраїнських областей на зламі 80 – 90-х років ХХ ст.

I. Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 11. – Спр. 2051.

II. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 11. – Спр. 2166.

III. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2616.

IV. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2540.

V. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2658.

VI. ЦДАГОУ. – Ф. 270. – Оп. 1. – Спр. 25.

VII. ЦДАГОУ. – Ф. 270. – Оп. 1. – Спр. 42.

VIII. ЦДАГОУ. – Ф. 270. – Оп. 1. – Спр. 44.

IX. ЦДАГОУ. – Ф. 271. – Оп. 2. – Спр. 5.

1. Бойко О. Україна в 1985 – 1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: Монографія. – К.: ІПіЕНД, 2002. – 306 с.

2. Гарань О. Від створення Руху до багатопартійності. – К.: Видавництво Т-ва “Знання України”, 1992. – 48 с.

3. Голубець М. Народний рух України. Львівщина. Рік перший. – Львів: Поллі, 1998. – 31с.

4. Гончарук Г. Народний рух України. Історія. – Одеса: Астропринт, 1997. – 380 с.

5. Литвин В. Політична арена України. Дійові особи та виконавці. – К.: Абрис, 1994. – 496 с.

6. Методичні рекомендації в роботі структур Руху // За вільну Україну. – 1990. – 23 травня.

7. Олекса В. Бійтесь бумерангу // Поступ. – 1989. – №4. – С. 2 – 3.

8. Проблеми та перспективи // Віче. – 1989. – №8. – С. 3.

9. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років. – К.: Видавництво ім. О. Теліги, 1998. – 720 с.

Олег Муравский. Львовская региональная организация Народного Руха Украины за перестройку: история создания. В статье рассмотрены предпосылки и особенности создания львовской региональной организации Народного движения Украины за перестройку, проанализировано влияние ячейки на общественно-политические процессы в западном регионе. Одним из важнейших достижений национально-демократических сил в Украинской ССР во второй половине 80-х гг. XX века стало создание НРУ за перестройку. Автор доказал, что в структуре Руха ключевое место по праву принадлежит львовской региональной организации благодаря ее качественному и количественному составу, радикальности во взглядах на будущее Украины в составе СРСР.

Ключевые слова: Народное движение Украины, ячейка, Учредительная конференция.

Oleh Muravsky. Lviv Regional Organization of National Movement in Ukraine for the Reformation: the History of Creation. In the article the preconditions and the peculiarities of the creation the regional organization of Lviv NRU are investigated; as well as it's influence of the L'viv Movement center on social and political processes in the western region. The creation of the popular reform movement in Ukraine was one of the most important achievements of the national democratic forces in Ukrainian RSR during the second half of the 80ths, at the 20th century. The author argues that the Lviv regional organization played the particular role in the structure of the movement due to its quantitative and qualitative

membership as well as views concerning the future of Ukraine as a member of SRSR.

Key words: the National movement in Ukraine, center, Constituent conference.